

MÖVZU № 6 : SƏNƏDLƏRİN MƏHKƏMƏ-TEKNİKİ, MƏHKƏMƏ-FOTOTEXNİKİ VƏ MƏHKƏMƏ-PORTRET EKSPERTİZALARI

MÜHAZİRƏNİN PLANI:

1. Sənədlərin məhkəmə-texniki ekspertizasının predmeti, obyektləri, növləri və bu ekspertizanın həll etdiyi məsələlər.
2. Məhkəmə-fototexniki ekspertizanın predmeti, obyektləri və vəzifələri.
3. Məhkəmə--portret ekspertizasının predmeti, obyektləri, vəzifələri və metodları.

Ədəbiyyat:

1. Sarıcalinskaya K.Q., Cavadov F.M., Mahmudov A.M., Əliyev B. Ə. «Məhkəmə ekspertizası». Dərs vəsaiti. Bakı, 2003.
2. Sarıcalinskaya K.Q. «Kriminalistika». Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, 1999.
3. Cavadov F.M., Ataşova R.H. «Sənədlərin məhkəmə-texniki ekspertizasının yaranması və inkişafı». Bakı, 1997.
4. Şləxov A.R. «Klassifikasiə sudebnıx gkspertiz i tipizaüie ix zadaç». Moskva, 1977.
5. Rossinskæ E.R. «Sudebnæ gkspertiza v uqolovnom, qrajdanskom i arbitrajnom proüesse». Moskva, 1996.
6. Smaqorinskiy B.P. «Portretnæ gkspertiza». Volqoqrad, 1997.
7. Snetkov V.A. «Portretnæ kriminalistiçeskaæ ekspertiza po fotokartoçkam». Moskva, 1971.
8. Belkin R.S. «Kriminalistika». Uçebnik dlə vuzov. Moskva, 2001.
9. Qaləşina E.İ., Smotrov S.A., Şaşkin.S.B., Molokov.G.P. Teoriə i praktika sudebnoy gkspertizı. ZAO izdatelğskiy dom «Piter», 2003.

GİRİŞ

Tarix və elmi təhlillər göstərir ki,sənədlərin məhkəmə-texniki ekspertizası böyük inkişaf yolu keçmiş,tanınmış,görkəmli kriminalistlərin sahəsində öz tədqiqat obyektlərini və sahələrini gündən-günə genişləndirmiş,inkişaf edirmiş və indiki duruma gətirib çatmışdır.

Sənədlərin məhkəmə-texniki ekspertizasının nailiyyətləri dəqiq elmlərin-fizikanın,kimyanın,o cümlədən fotoqrafiyanın yaranması və inkişafı ilə sıx əlaqədar olmuşdur.

Sənədlərin məhkəmə-texniki ekspertizasına fotoqrafiyanın tətbiqi bu sahədə böyük dönüş yaratmışdır.

Sənədlərin məhkəmə-texniki ekspertizasına məhkəmə fotoqrafiyasının tətbiqi barədə ilkin məlumatlar **XIX** əsrin sonu və **XX** əsrin əvvələrində P.İezerix,A.Reys,kimi xarici kriminalistlər vermişlər.

P.İezerix ilk dəfə olaraq sənədlərin məhkəmə-texniki ekspertizasına mikrofotografiyanı tətbiq etmiş,Reys saxtakarlığın aşkar edilməsi,zəif görünən mətnlərin müəyyənləşdirilməsi üçün bir neçə yeni fotoqrafiya metodları təklif etmişdir.

Urbanın tətbiq etdiyi xüsusi reproduksiya ştativinin köməyi ilə müxtəlif sınıma bucaqları altında predmetlərin ,maddi sübutların qeydə alınması mümkün olmuşdur,həmçinin müxtəlif şəraitlərdə sənədlərin şəkillərinin çəkilməsi texnikası təkmilləşdirilmişdir.

SUAL 1. SƏNƏDLƏRİN MƏHKƏMƏ-TEKNİKİ EKSPERTİZASININ PREDMETİ, OBYEKTləri, NÖVLƏRİ VƏ BU EKSPERTİZANIN HƏLL ETDİYİ MƏSƏLƏLƏR.

Jinayət tətbiqi üzrə ibtidai araşdırma və məhkəmə baxışı zamanı müstəntiq və məhkəmə zəruri hallarda kriminalistik ekspertizanın bir növü olan sənədlərin texniki ekspertizasının köməyindən də istifadə edirlər.

Sənədlərin texniki-kriminalistik tədqiqatının əsas vəzifələrinə aiddir:

- a) sənədin həqiqi və ya saxta olmasının müəyyən edilməsi;
- b) mətbəə qurğularının eyniləşdirilməsi;
- v) sənədin ilkin məzmununun müəyyən edilməsi.

Sənədlərin texniki-kriminalistik tədqiqatının nəticəsinin effektivliyi isə ekspertin sənədlərinin hazırlanma texnologiyasının və jinayətkar tərəfindən edilən saxtalaşdırma üsullarını bilməsindən çox asılıdır.

Sənədlərin saxtalaşdırılmasının üsulları.

İstintaq və ekspert təjribəsinə əsaslanaraq sənədlərin saxtalaşdırılma-sının aşağıdakı üsullarını sadalamaq olar.

Pozma - sənədin mətninin mexaniki olaraq dəyişdirilməsi başa düşülür. Pozmanın əlamətlərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- ☞ pozmaya mə'ruz qalmış hissədə vərəqin nazikləşməsi;
- ☞ vərəq torunun ştrixlərinin və xətlərinin pozulması;
- ☞ pozmaya mə'ruz qalmış yerlərdə hərf və rəqəm qalıqlarının qalması;
- ☞ pozmaya mə'ruz qalmış yerlərdə yeni yazılmış mətnin mürekkəbinin yazılması;
- ☞ pozmaya mə'ruz qalmış hissədə rəqəmin rənginin qismən dəyişməsi.

Yuxarıda sadalanan pozmanın əlamətləri keçən yanakı, dağılan işıq şüalarında zərrəbin və mikroskoplardan istifadə etməklə, həmçinin ultrabənövşəyi şüalardan istifadə etməklə aşkar olunur.

Pozmaya mə'ruz qalmış ilkin mətnin oxunulması üçün kompleks fiziki-kimyəvi metodlardan mətnin görünməyən hissəsi lüminessensiya edilərək spektrin həm görünən, həm də infraqırmızı sahələrində yerləşdirməklə aşkar etmək mümkün olur.

Kimyəvi pozma - mətnin kimyəvi reaktivlər vasitəsi ilə pozulması başa düşülür.

Kimyəvi pozmanın əlamətlərinə aşağıdakılar aiddir:

- ☞ pozmaya mə'ruz qalmış hissədə vərəq parlaqlığının itməsi;
- ☞ həmin hissədə vərəqin qismən nazikləşməsi;
- ☞ həmin hissədə vərəqin rənginin dəyişməsi;
- ☞ vərəq torunun pozulması, yazı ştrixlərinin dəyişməsi və mürəkkəb yayımlarının əmələ gəlməsi.

Kimyəvi pozmanın ultrabənövşəyi şüalar vasitəsilə aşkar edilməsi daha yaxşı nətiyə verir. Həmçinin onların aşkar edilməsi üçün işıq şüaları altında zərrəbin və mikroskoplardan da istifadə olunur.

Yazıya əlavə - sənədin məzmununu dəyişmək məqsədi ilə mətnə müəyyən hərflər, rəqəmlər, ştrixlər, sözlər əlavə ediməklə həyata keçirilir.

Yazıya əlavə etmə aşağıdakı əlamətlərə görə müəyyən edilir:

- ☞ mətndə sətirlərin yerləşməsinə görə;
- ☞ sətirlərdə, sözlərdə, hərflər arasında intervalın pozulması (sıxlaşma);
- ☞ mətndə mürəkkəbin rənginin müxtəlif olması;
- ☞ mətndə mürəkkəb yayımlarının və büküşlərin əmələ gəlməsi;
- ☞ mətndə olan hərflərlə əlavə edilmiş hərflərin (hərfin) ölçülərində uyğunsuzluqların olması.

Qeyd olunan əlamətləri spektrin görünməz şüaları altında və mikroskopik tədqiqat vasitəsi ilə aşkar etmək mümkündür.

Sənədin müəyyən hissələrini kənarlaşdıraraq digərini yapışdırmaq. Buna misal olaraq sənəddən müəyyən rəqəmi, işarəni kənarlaşdırmaqla

başqasının yapışdırılmasını, fotosəklin dəyişdirilməsini, sənədin səhifələrinin dəyişdirilməsini göstərmək olar.

İmzaların texniki saxtalaşdırılmasının tədqiqi.

İmzaların saxtalaşdırılması texniki üsulla həyata keçirilir və texniki-kriminalistik tədqiqat yolu ilə aşkar edilir.

İmzanın köçürülməsi aşağıdakı üsullarla həyata keçirilir:

☞ itilənmiş predmetlə imzaya tə'sir göstərərək və onu karandaşla və ya mürəkkəblə təzələmək;

☞ imzanı köçürmə kağızı vasitəsilə köçürmək;

☞ imzanın şəklini karandaşla çəkmək və sonradan onu mürəkkəblə təzələmək.

Saxtalaşdırılmış imzaların tədqiqi zamanı əslinə zərrəbin və ya mikroskopla baxdıqda onun üzərində qrafit və ya köçürmə kağızında olan xüsusi kütlənin qalığı aşkar edilir. Belə halları EOP - elektron optik cihazı ilə də müəyyən etmək olur.

İmzaların texniki saxtalaşdırılmasının müəyyən edilməsi məqsədilə keçirilən ekspertiza aşağıdakı suallara cavab verməyə imkan verir:

1) tədqiq olunan imza hər hansı texniki vasitələrin köməyi ilə ijra olunub, yə'ni imza saxtalaşdırılıbmı?

2) imzanın saxtalaşdırılması hansı texniki üsulla həyata keçirilmişdir?

Tədqiqat zamanı ekspert imzanın əslini və onun eksperimental nümunələrini nəzərdən keçirir.

Bu prosesdə MBS mikroskopundan, zərrəbinlərdən və EOP cihazından istifadə olunur.

Sonra isə ekspert imzanın aşağıdakı əlamətlərini müəyyən edir:

☞ ijra zamanı hərəkətin forması;

☞ imzada hərflərin birləşdirilməsi zamanı hərəkətin forması;

☞ imzanın son hissəsinin iyrası zamanı hərəkətin istiqaməti;

☞ ijra zamanı hərəkətin davamlılığı və sür'əti;

☞ imzada olan hərflərin və onların elementlərinin ölçüsü;

☞ imzada olan hərflərin və ştrixlərin meylliyi.

Zədələnmiş sənədlərin məzmununun bərpa edilməsi.

Jinayət tətbiqi üzrə ibtidai araşdırma zamanı kimyəvi reaktivlə və ya mexaniki üsulla pozulan, xətt çəkilməmiş, qaralanmış və boyaqla örtülmüş mətnlərin, habelə yanmış sənədlərin məzmununun bərpa edilməsi zərurəti meydana çıxır.

Mexaniki pozma zamanı vərəq səthində boyayıcı maddələrin və ştrixlərin qalıqları olan hissələr ultrabənövşəyi və infra-qırmızı şüalar altında şəkli çəkilməklə, diffuz-surətçıxarma metodu tətbiq etməklə tədqiqat aparılır.

Kimyəvi reaktivlə pozma zamanı isə kimyəvi üsullardan istifadə olunur. Vərəq üzərində görünməyən yazıları aşkarlamaq məqsədilə ultrabənövşəyi şüalarla lüminessensiya analizindən istifadə olunur.

Mətnlərin kimyəvi reaktivlərlə pozulması zamanı pozulan yerlərdə kimyəvi maddələrin qalıqları da qala bilər. Belə ki, onlar tədqiqat zamanı kimyəvi analize məruz qalır və tərkibi müəyyənləşdirilir. Belə hallarda ultrabənövşəyi və infraqırmızı şüalardan istifadə etməklə şəkilçəkmədə geniş istifadə olunur.

Kimyəvi üsulla pozulmuş sənədlərin tədqiqində aşağıdakı suallar həll olunur:

1. Sənəddə olan qeydlər kimyəvi maddələrin və həlledicilərin təsirinə məruz qalıbmı?
2. Pozma zamanı hansı kimyəvi maddədən istifadə olunmuşdur?
3. Sənədin ilkin məzmunu nədən ibarətdir?

Qaralmış, boyaqla örtülmüş, xətt çəkilməmiş, jırılmış, yanmış sənədlərin məzmununun bərpa edilməsi.

Qaralmış, boyaqla örtülmüş, xətt çəkilməmiş sənədlərin məzmununun bərpa edilməsi laboratoriya şəraitində keçirilir. Bu zaman aşağıdakı metodlar tətbiq olunur: *işıq süzgeçləri vasitəsi ilə müayinə; kontrast*

fotomaterialin şəklini çəkmə; işıq süzgəjləri ilə fotosəkli çəkmə; rentgen və infraqırmızı şüalarla şəkilçəkmə; qırmızı lüminessensiyada şəkilçəkmə.

Sadalanan metodlardan savayı diffuz-surətçixarma metodundan da istifadə olunur. Bunun üçün də fotoplastik (xüsusi kontrastlı və ya diapozitivli), fotokağız (distillə edilmiş suda yuyularaq) xlorvinil plyonka tədqiq olunan obyektə kontakt gətirilir. Onun üzərinə isə sarı, qırmızı və ya adi zəif işıq salınır və kontrastlı aşkarlayıcı da istifadə olunur.

Sənədin mətni təbii faktorların tə'siri ilə pozulduqda isə işıqayırıcı şəkilçəkmə, spektrin dar sahələrini ayırmağa imkan verən monoxromatik işıq süzgəjlərindən, ultrabənövşəyi və infraqırmızı şüalar vasitəsi ilə şəkilçəkmədən istifadə edilərək tədqiqat aparılır.

Jırılmış (hissələrə bölünmüş) sənədlərin məzmununun bərpa edilməsi əvvəljə kağızın fiziki rənginə, qalınlığına, mətbəə qrafalarına, yazı mətninin rənginə, rekvizitlərinə görə seçilir. Seçilmiş kağızlar jırılma xəttinə əsasən yığılır və iki şüşə parçası arasında qoyularaq kənarları yapışqan lent vasitəsi ilə bərkidilir.

Yanmış sənədlərin məzmununun bərpa edilməsində müəyyən çətinliklər yaranır.

Yanma nətişəsində kağızın dəyişməsinə üç mərhələyə ayırmaq olar: *quruması, kömürləşməsi, küllənməsi.*

Birinji mərhələdə kağız nəmliyini itirir və yığılmağa başlanır. Kağızın kömürləşməsi $t = 150 - 200^0s$ baş verir. Kağız qaralır, yığılaraq ölçüsü kiçilir. Sonra isə külləmə prosesi başlanır. Bu prosesdə kağızın rəngi ağarmağa və hər hansı bir tə'sirdən dərhal dağılmağa başlayır. Çox hallarda tədqiqatın obyektini əsasən kömürləşmiş sənədlər təşkil edir. Yanmış sənədin dağılması üçün qabaqjadan onun üzərinə su çiləyiji və ya yumşaq fırça ilə 15%-li qliserin məhlulu çəkilərək bərkidilir və qablaşdırılır.

Yanmış sənədlərin məzmunu infraqırmızı və ultrabənövşəyi şüalarda fotosəkli çəkilməklə və ya kimyəvi analiz metodu ilə bərpa olunur.

Bu metodlar səmərə vermədikdə isə yanmış sənəd iki istiliyə davamlı şüşə arasında yerləşdirilir və temperaturun təsirinə məruz edilir və sənədin mətni külləmə fonunda aydın görünür.

Möhür və ştamplərinin tədqiqi.

Sənəddə olan faktların təsdiq edilməsi məqsədilə möhür və ştamplə əksi bir rekvizit kimi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Möhürlər və ştamplər e'malatxanalarda xüsusi texnologiya əsasında rezindən, metaldan, polimer materiallardan hazırlanır.

Həqiqi möhürlərin (ştamplər) əlamətləri, onların əkslərində olan əlamətlərlə xarakterizə olunur.

- ☞ hərflərin şəklinin mətbəə şriftlərinə uyğunluğu;
- ☞ mətnədə qrammatik səhvlərin olmaması;
- ☞ sözlər və hərflər arasında intervalın bərabər olması;
- ☞ mətnin mərkəzinə münasibətdə bütün hərflərin ciddi olaraq radial yerləşməsi;
- ☞ şrift mətni və ya ifadələri daxildən bölən yerlərə münasibətdə simmetrik yerləşməsi.

Möhür və ştamplə əksləri aşağıdakı üsullarla saxtalaşdırılır:

- ☞ sənəddə möhür əksini çəkməklə;
- ☞ mətbəə şriftlərini yığmaqla;
- ☞ saxta vasitəsi ilə;
- ☞ nəm köçürmə yolu ilə;
- ☞ köçürmə kağızı vasitəsi ilə;
- ☞ möhür və ştamplərinin tədqiqi zamanı tədqiqatın obyektini olan möhür (ştamplə) əksinin və möhür (ştamplə) əslinin əksinin müqayisəsi ilə.

Makina mətnlərinin tədqiqi.

Makina yazısı müxtəlif növ jinayətlərin açılması və istintaqında tədqiqat obyektini olur.

Yazı makinaları sistemine, tipinə, modelinə və digər texniki xarakteristikalarına görə bir-birindən fərqlənirlər. Yazı makinasının qrup

mənsubiyyətini müəyyən etməyə imkan verən əsas ümumi əlamətlər aşağıdakılardır: əsas mexanizmin addımı, şriftin tipi, sətirlərarası intervalın ölçüsü, işarələrin komplekti.

Əsas mexanizmin addımı makinanın düyməjiklərinə tə'sir edərkən onun karetasının hərəkət etdiyi məsafə adlanır. Əsas mexanizmin addımını müəyyən etmək üçün ştangenpərgar vasitəsi ilə mətndə 25-30 işarəlik sətir götürülür, (birinji və sonunju işarə eyniadlı olmalıdır). Həmin sətirin məsafəsini addımların və sözlər arasında araları nəzərə alınmaqla hərflərin sayına bölmək lazımdır.

Sətirlərarası interval şaquli istiqamətdə sətirlərarası məsafə kimi başa düşülür. Bu zaman ştangenpərgar vasitəsi ilə mətndə şaquli istiqamətdə eyni adlı hərflər arasında məsafə bir neçə yerdə ölçülür. Orta qiymət müəyyən edilir, ümumi və xüsusi əlamətləri aşkar edilir. Ümumi əlamətlərə möhür dairəsinin ölçüsü, gerbi, hərflərin forması, onlar arasında interval və s. aiddir.

Xüsusi əlamətlərə isə hərf, onların elementlərinin və möhür əksinin ayrı-ayrı fraqmentlərinin quruluşu və onlarda olan defektlər və s. aiddir. Bu əlamətlərin MBS mikroskopu vasitəsi ilə əvvəljə 4-6 dəfə, sonra isə 10-15 dəfə böyütməklə aşkar edilməsi məqsədəuyğundur.

Möhür əksində aşkar edilmiş hər bir xüsusi əlamət ayrıja böyüdülmüş fotosəkildə müqayisə edilir.

Tədqiqat bə'zi hallarda möhür əksinin və əkslər nümunələrinin 2-2,5 dəfə böyüdülmüş neqativlərini üst-üstə yerləşdirməklə həyata keçirilir. Bu zaman möhür əkslərində və əkslər nümunələrində olan ayrı-ayrı elementlərin uyğunluğu nəzərdən keçirilir.

Müqayisəli tədqiqat zamanı tədqiq olunan əkslərdə 12 xüsusi element uyğun gəlməsi müsbət rə'yin formalaşmasını tə'min edir.

Yazı işarələrinin komplekti.

Müxtəlif modelli makinalarda yazı işarələri komplekti də müxtəlif olur. Yazı makinaları klaviaturasında 42, 44 və ya 46 düyməjik olur ki, onlar da

84-88 və yaxud 92 işarəyə uyğun olur. Yazı makinalarının tədqiqi zamanı apostrof, durğu işarələri, riyazi işarələr, habelə müxtəlif formalı mö'tərizələrə xüsusi fikir vermək lazımdır.

Sriflərin xarakteristikası.

Şriflەر işarələrin hündürlüyünə, ölçüsünə, habelə onların şəklinə görə fərqlənirlər. İşarələrin ölçüsü müəyyən edilərkən onların eni və hündürlüyü nəzərə alınmalıdır.

Yazı makinasının xüsusi əlamətləri onun mexanizminə görə xarakterizə olunur.

Yazı makinasının mexanizmini əks etdirən xüsusi əlamətlərə aiddir:

- ☞ mətnin ayrı-ayrı işarələrinin şaquli və üfüqi üzrə yerləşməsi;
- ☞ şaquli üzrə əkslərin tam olmaması;
- ☞ əkslərdə rəngin qeyri-bərabər olması;
- ☞ sətirlərin paralel olmaması.

Şriflərin xüsusi əlamətlərinə aiddir:

- ☞ detal şəkillərinin əyri-üyrü olması;
- ☞ hərflərin ayrı-ayrı hissələrinin qeyri-proporsional yerləşməsi;
- ☞ kor sahələrin əmələ gəlməsi.

Yazı makinalarının tədqiqində aşağıdakı suallar həll olunur:

- 1) Mətnin ijra olunduğu yazı makinası hansı sistemə aiddir?
- 2) Mətn (onun fraqmentləri) bir və ya bir neçə yazı makinasında ijra olunubmu?
- 3) Mətnə əlavə olunmuşdurmu və hansı yazı makinasında.
- 4) Tədqiqata göndərilən mətn yazı makinasında tə'mirə qədər və ya ondan sonra ijra olunubmu?
- 5) Mətn bir və ya bir neçə şəxs tərəfindən ijra olunubmu?

Mətnin eyni makinada ijra olunduğunu müəyyən etmək üçün ekspertin sərənjamına həmin makinada yazılmış sərbəst və eksperimental yazı nümunələri verilməlidir. Eksperimental yazı nümunələri elə

yazılmalıdır ki, makinanı xarakterizə edən əlamətlər maksimum dərəcədə əks olunsun. Həmçinin yazı makinası təmir edilmişsə və şriftlər dəyişibsə bu barədə ekspertə xəbər vermək lazımdır.

SUAL 2. MƏHKƏMƏ-FOTOTEXNİKİ EKSPERTİZANIN PREDMETİ, OBYEKTləri VƏ VƏZİFƏLƏRİ.

Fototexniki ekspertiza foto və kino cihazlarının, laborator avadanlığının (böyüdüjülər, kəsiji alətlər, kadrlaşdırma çərçivələri və s.), neqativ və pozitivlər əsasında predmetlərin, binaların, ərazilərin eyniləşdirilməsi məqsədilə keçirilir. Həmçinin bu növ ekspertizada şəkilçəkmə və fotomaterialların işlənilməsi şəraitini, obyektlərin ölçüləri və onlar arasında məsafəni müəyyən etmək, fotoqrafik montacın və retuşun aşkar edilməsi, əkslər üzrə neqativ və pozitivlərin eyniləşdirilməsi aparıla bilər.

Fototexniki ekspertizanın obyektlərinə daxildir: fotosəkillər (neqativlər, fotoəkslər, diapozitivlər, mikrofilmlər, rentgenoqramlar və s.), kinofilmlər, onların hazırlanmasında istifadə edilən texniki vasitələr və materiallar.

Kino və fotojihazlar, laborator avadanlıq ekspertizaya bilavasitə (əsl) təqdim edilir. Əgər iri ölçülü reproduksiyaediji qurğunu tədqiqata təqdim etmək mümkün olmazsa, bu halda reproduksiyaediji qurğuda tədqiq olunan təsvir miqyasında eksperimental nümunələr alınır. Ekspertizaya isə bu qurğuya məxsus fotoaparat, obyektlərin uyğunlaşdırılması üçün ekran (yaxud onun miqyas əksləri), eksperimental neqativlər təqdim edilməlidir.

Əgər fototexniki ekspertizalara iri həjmlə pardaxlayıcı təqdim etmək mümkün olmazsa, bu halda da eksperimental nümunələr alınmalıdır. Bu məqsədlə fotokağızların bir qismi işıqlandırılır, aşkarlanır, bərkidilir, yuyulur, pardaxlayıcının barabanına yerləşdirilir (bu zaman fotokağızın, barabanın yerləşdirilməsi- neçə, harada və s.) və pardaxlanır. Fotokağızların digər hissəsi isə işıqlandırılmadan və aşkar edilmədən

bərkidilərək pardaxlanır. Hər iki növ eksperimental nümunələr ekspertizaya təqdim edilir.

Ümumiyyətlə, onu qeyd etmək lazımdır ki, hər bir halda imkan çərçivəsində ekspertizaya obyektlərin əslinin təqdim edilməsi vəzifə əhəmiyyət daşıyır. Bəzi hallarda isə ekspertiza üçün yüksək keyfiyyətli eksperimental nümunələrin hazırlanması, tədqiqatı keçirən eksperte də həvalə edilə bilər.

Fototexniki ekspertiza tədqiqat obyektlərindən asılı olaraq 2 yerə ayrılır:

- ☞ fotoqrafik təsvirlərin ekspertizası;
- ☞ fotomaterialların ekspertizası.

Fotoqrafik təsvirlərin ekspertizasında aşağıdakı diaqnostik xarakterli suallar öz həllini tapa bilər:

1. Təqdim edilmiş fotosəkil obyektin əslindən bilavasitə çəkilmişdir, yaxud fotoqrafik reproduksiya edilmişdir?

Əgər fotosəkil reproduksiya edilmişdirsə, onda əsl (original) hansı üsulla hazırlanmışdır: fotosəkilçəkəmə, rəsm, poliqrafiya və s.?

2. Təqdim edilmiş fotosəkilin hazırlanmasında fotomontaj tətbiq edilmişdirmi?

3. Təqdim edilmiş fotosəkil (neqativ) fotoqrafiya prosesinin texnologiyaya qaydalarına riayət etməklə hazırlanmışdırmi?

4. Fotosəkil üzərində onun hazırlanmasında əldəqayıma qurğulardan (alətlərdən) istifadə olunma əlamətləri vardırmi?

5. Fotosəkilçəkəmə hansı işıqlanma şəraitində (gün işığı və ya sənəi işıqlandırma) aparılmışdır?

6. Təqdim edilmiş neqativin hazırlanmasında hansı tip, marka və model fotoaparatdan istifadə edilmişdir? Bu zaman hansı obyektiv (normal, uzunfokuslu, genişbujaqlı və s.) tətbiq edilmişdir?

7. Fotoəks retuşa (əkslərin tuşla rənglənməsi) mə'ruz qalmışdır mı? Təqdim olunmuş pozitiv retuşlanmış neqativdən alınmışdır mı? Əgər retuş tətbiq edilmişdirsə, bu zaman texnologi qaydalara riayət olunmuşdur mu?

8. Təqdim edilmiş təsvirdə obyektin detalları mövjuddur mu, yoxsa sonradan əlavə olunmuşdur (qələmlə çəkilmişdir)?

9. Təqdim edilmiş fotosəkil ton verməyə və ya rənglənməyə mə'ruz qalmışdırsa, hansı üsulla?

10. Təqdim edilmiş fotosəkil pardaxlanmaya mə'ruz qalmışdır mı? Əgər qalmışdırsa, hansı üsulla pardaxlanma həyata keçirilmişdir?

11. Fotoəksin kəsilməsi neçə ijra olunmuşdur: maşın və ya fotokəsiji vasitəsilə, yaxud digər qurğunun köməyi ilə?

12. Fotosəkildə əks edilmiş predmetin əsl (real) ölçüləri hansılardır?

13. Fotosəkildə əks edilmiş predmetlər (predmetlərin detalların) arasında dəqiq məsafə nə qədərdir?

14. Təqdim olunmuş fotosəkildə mövjud olan defektlərin (fototexniki proseslə bağlı) səbəbləri nədir?

Fotoqrafik təsvirlərin ekspertizasında əsasən aşağıdakı eyniləşdirmə xarakterli suallar həll edilir:

☞ təqdim edilmiş fotoplyonka (neqativ) konkret fotokamera ilə (göstərmək) ekspozisiya edilmişdir mi?

☞ təqdim edilmiş neqativlər bir fotokamera ilə ekspozisiya edilmişdir mi?

☞ təqdim edilmiş neqativlərin alınması üçün konkret kasetdən (göstərmək) istifadə edilmişdir mi?

☞ təqdim edilmiş böyüdüjüdən (kadrlaşdırıcı və ya sürətçıxarıcı çərçivə, kontakt dəzğahı) konkret fotoəksin hazırlanmasında istifadə edilmişdir mi?

☞ təqdim edilmiş pardaxlayıcıdan konkret fotoəkslərin pardaxlanmasında istifadə olunmuşdur mu?

☞ təqdim edilmiş fotosəkillərin kənarları konkret, fotokəsijinin və ya digər qurğunun köməyi ilə kəsilmişdir?

☞ təqdim edilmiş pozitiv konkret neqativdən hazırlanmışdır mı? Təqdim edilmiş pozitivlərin hamısı eyni neqativdən hazırlanmışdır mı? Ekspertizaya təqdim edilmiş pozitiv hansı neqativdən hazırlanmışdır?

☞ təqdim edilmiş fotosəkillərdə (neqativlərdə) konkret (eyni) predmet, bina, ərazi əks olunmuşdur mu?

Fotomaterialların ekspertizası qarşısında qoyulan əsas diaqnostik xarakterli suallar bunlardır:

1. Təqdim olunmuş fotomateriallar tə'yinatı üzrə istifadəyə (müəyyən keyfiyyətli fotosəkillər hazırlamaq üçün) yararlıdır mı?

2. Təqdim edilmiş fotosəklin (neqativin) hazırlanmasında hansı e'maledji məhlullardan istifadə edilmişdir?

3. Təqdim edilmiş fotoplyonka (plastinka, fotokağız) ekspozisiya olunmuşdur mu?

4. Təqdim edilmiş neqativin (diapozitivin, fotoəksin) hazırlanması üçün hansı tip, növ plyonkadan (fotokağızdan) istifadə edilmişdir?

5. Təqdim edilmiş fotosəklin hazırlanması hansı müddətə təsadüf edir (müəyyən işdən əvvəl və ya sonra - göstərmək)?

6. Təqdim edilmiş fotosəkildə əvvəllər hansı təsvir (rəngi solmuş, kənar maddənin qismən örtüyü, zəif dəqiqliyə malik olan və s.) olmuşdur?

Fotomaterialların ekspertizasında həll edilməli eyniləşdirmə xarakterli suallara aiddir:

☞ təqdim edilmiş fotoəkslər (neqativlər) eyni növ tip fotoplyonkadan (fotokağızdan) hazırlanmışdır mı?

☞ təqdim edilmiş neqativlər eyni (vahid) rulonun (lülə şəklində bükülmüş, sarınmış müşəmbə, kağız və s.) hissələridir mi?

FOTOŞƏKİLLƏRİN TƏDQIQATI

Fotosəkillərin (neqativlərin və s.) təsviri zamanı onun ölçülərini, növünü, materialını, məzmununu, texniki xarakteristikası, bu və ya digər

halin müəyyən edilməsində (fotoəksdə mövjud saxtakarlığı və s.) istifadə oluna biləcək mə'lumatları göstərmək zəruridir. Təsvir şəkilçəkmənin növünü göstərməklə başlanır. Fotoşəkil qarşılıqlı perpendikulyar istiqamətdə, şəklin kənarlarına paralel çox dəqiqliklə (mm-lərlə) ölçülür. Bununla yanaşı fotoşəkildəki təsvir və kənarlarındakı boş sahələr də (əgər varsa) ölçülür. Fotokağızla əlaqədar onun rəngi, qalınlığı, səthinin xarakteri haqqında mə'lumatları göstərmək kifayətdir.

Neqativ və ya diapozitiv təsvir olunarkən onun hansı əsasda (şüşə və ya plyonka) hazırlanması göstərilməlidir. Fotoşəklin məzmunu, bu əksin digər fotoşəkillərdən fərqləndirilməsi kifayət olunacaq dərəcədə detal təsvir olunur.

Fotoəksin texniki xarakteristikası haqqında mə'lumatlar, onun keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi (dəqiqlik, dərinliyi, kontrastlılıq və s.) ilə kifayətlənir. Fotoşəklin həm üz, həm də arxa tərəfi tədqiq edilir (arxa tərəfdə istintaqı maraqlandıran yazılar ola bilər). Fotoşəkil düzünə və çəpinə düşən işıq şüaları altında tədqiq edilir. Çəpinə (yandan) iti bujaq altında düşən işıq şüaları pardaxlanmanın üsullarını, şəklin retuşlanmasını və s. müəyyən etməyə imkan verir.

Neqativlərin, diapozitivlərin və əkslərin tədqiqata hazırlanması zamanı fotoqrafiya avadanlığının və standart ölçülərə malik predmetlərin kadra düşüb-düşməməsi dəqiqləşdirilməlidir. Bu predmetlərin tə'yinatı və ölçüləri oricinalın (əslin) ölçülərinin, şəkilçəkmə şəraitinin, istifadə edilən cihaz və vasitələrin xarakterinin müəyyən olunmasına kömək edər.

Oricinalın (əslin) ölçüləri aşağıdakı düstur üzrə müəyyən edilir:

$$L = \frac{A}{a}$$

Burada: **L** - oricinalın ölçüləri (uzunluğu, eni, hündürlüyü);

A - mə'lum predmetin ölçüləri;

a - mə'lum predmetin əksdəki ölçüləri;

l - oricinalın əksdəki ölçüləri (uzunluğu, eni, hündürlüyü).

Məsələn, tutaq ki, əksdə təsvir olunmuş basmadüymənin (knopkanın) ölçüsü 2, 15 mm. Oricinalın (əslin) əskdəki təsvirinin uzunluğu 115 mm-ə bərabərdir. Beləliklə, basmadüymənin həqiqi diametrini (10 mm-ə bərabər) nəzərə alaraq oricinalın (əslin) ölçülərini müəyyən edirik:

$$l = \underline{10 \times 115} = 535 \text{ mm}$$

$$2,15$$

ƏKSLƏRİN HAZIRLANMASI VƏ FOTOŞƏKİLLƏRİN ÇAP OLUNMASI ÜSULUNUN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ

Fotoşəkilləri tədqiq edərkən ilk növbədə əkslərin hansı üsulla (fotoqrafik, elektrofotoqrafik və ya tipoqrafiya) hazırlanması müəyyən edilməlidir.

Fotoqrafik üsulu müəyyən etmək üçün aşağıdakı metod tətbiq edilir:

Fotoəksin kiçik bir sahəsi farmer zəifləşdiriji məhlulu ilə (kristalşəkilli tiosulfit natrium - 15 q, al-qırmızı duz - 2,5 q, su - 100 ml) işlənir. Əksin sıxlığının azalması (ağarması), onun metal-gümüş dənəjiklərindən ibarət olmasını göstərir ki, bu da tədqiqat obyektinin olmasını təsdiqləyir.

Elektroqrafik üsulla hazırlanan əksləri aşkar etmək üçün mikroskopdan istifadə edilir. 30 dəfə böyüdüldükdə əkslərin ayrı-ayrı fraqmentlərinin toz dənəjiklərindən təşkil olunması müəyyən edilir. Bu üsulla hazırlanan əkslər hamar səthli melenit turşulu plastinalardan köçürüldüyünə görə fotoşəkillərdə hərflərin, rəqəmlərin və digər nişanların ştrixlərində kələ-kötürlük (tipoqraf mətnlərinə xarakterik olan) və rastr¹ toru olmur.

Elektrofotoqrafik əkslər selenitli plastinalar üzərində təsvirlərin alınması və sonradan onun kağız üzərinə köçürülməsi yolu ilə alınır. Bu zaman xüsusi elektroqrafik tozlardan (zərrəcikləri 5-dən 30 mk ölçülü) istifadə olunur. Xüsusi elektroqrafik tozlar müxtəlif rəngli (qara, qırmızı, göy, yaşıl və s.) ola bilər.

Elektrofotografik üsulu aşkar etmək üçün etil spirtindən və ya asetondan istifadə etməklə də aşkar edilir. Bir damcı aseton əksin üzərinə əlavə edildikdə, mətndə elektrofotografik tozun rənginə uyğun ləkə əmələ gəlir.

Mətbəə üsulu ilə hazırlanan fotosəkillərdə isə spirtin tə'siri altında, demək olar ki, heç bir dəyişiklik baş vermir.

Fotosəklin çap olunması üsulunu müəyyən etmək üçün hər bir çap üsulunun (proyeksiya və kontakt üsulu) xarakterik əlamətləri müəyyən edilməlidir.

Proyeksiya üsulu ilə çap olunan fotosəkillərə aşağıdakı əlamətlər xasdır:

- ☞ əksin hiss olunacaq dərəcədə dənəverliyi;
- ☞ fotosəkildə iri miqyasda kəskin defektlərinin (jızıq, toz, liflər və s.) mövjudluğu;

- ☞ əkslərin ümumi ölçülərinin sərbəst seçilməsi və fotosəklin kadrlaşdırılması zamanı əksin ölçülərinin şaquli və üfüqi tərəflərinin (2:3) uyğunluğu;

- ☞ fotosəkildəki kənar boş sahələrin ölçülərinin və formalarının müxtəlifliyi və s.

Kontakt üsulu ilə fotosəkillərin çap olunmasını göstərən əlamətlərə aiddir:

- ☞ aydın (kəskin) çap olunmuş əksdə dənəverliyin olmaması;
- ☞ əkslərdəki qüsurların (jızıq, toz, lif və s.) yüksək dərəcədə kəskin və təbii ölçüdə olması;

- ☞ əkslərin ölçülərinin neqativlərin standart formatlara (6x6; 6x9; 9x12; 12x18 və s.) uyğun olması;

- ☞ əksin ətrafındakı boş sahələri (çərçivəni) götürmək məqsədilə fotosəklin kənarlarının kəsilməsi;

¹ **Rastr** - avtotipiya hazırlama işində tətbiq edilən torşəkilli optik cihaz.

☞ əksdə kadr pənjərəsinin və ya kasetin kənarlarının kəskin təsvir olunması (seçilməsi) və s.

b) Fotoəkslər üzrə neqativ və pozitivlərin eyniləşdirilməsi:

Jinayətlərin ibtidai araşdırılması zamanı fotoəksin konkret, neqativdən əksin bu və ya digər oricinaldan (əsl əksdən) reproduksiya olunması və s. məsələlərin həlli ilə əlaqədar problemlər yaranır. Bununla əlaqədar keçirilən ekspertizada neqativlərin tədqiqatı retuş üçün dəzgahın və ya donuq (tutqun) şüşənin köməkliyi ilə həyata keçirilir. Donuq şüşədən istifadə edərkən şüşə stol üzərində elə yerləşdirilir ki, əks tərəfdən düşən işıq güclü və bərabər yayılsın. Bunun üçün donuq şüşə ilə işıq mənbəyi arasında "paylayıcı" (papiros kağızı, kalka², juna) yerləşdirilir.

Neqativləri tədqiq etmək üçün orta hissəsində kiçik kəsik olan qara kağız maskadan istifadə edilir. Maska neqativin üzərinə qoyularaq neqativi təsadüfi toxunmalardan qoruyur, gözə düşən işıq selinin qarşısını alır, maskada açılmış kəsikdə neqativin lazımı fraqmenti üzərində diqqəti jəmləşdirməyə imkan verir. Müqayisəli tədqiqat üçün hazırlanan eksperimental neqativlər tədqiq olunan neqativlərlə eyni miqyasda olmalıdır.

Neqativlərin eyniləşdirilməsində istifadə olunan metodlardan biri rəqəmli koordinat torundan istifadə metodudur. Bu metod aşağıdakı qaydada həyata keçirilir:

Ağ kağız üzərində qara rəngli mürəkkəblə koordinat toru tərtib edilir və nömrələnir. Sonra bu kağızın fotosəkli çəkilərək ondan iki ədəd formatlı fotoplyonka hazırlanır. Alınmış koordinat toru olan neqativlər üzərinə yerləşdirilir və hər iki neqativdəki xarakterik detallar koordinat xətlərinə münasibətdə eyniləşdirilir.

Fotoəkslərin hazırlanmasında konkret neqativdən istifadə olunması məsələsinin tədqiqi müqayisə edilən fotosəkillərin məzmununun

öyrənilməsi ilə başlayır. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu fotoəkslərdə neqativ üzərində olan əks nəinki tam, həm də onun bir hissəsi ola bilər. Bu, əkslərin hazırlanmasının üsullarından asılı olaraq yaranır. Bəzən fotoəkslər üzərindəki təsvirin bir hissəsi kadrlaşdırılı çərçivənin tətbiqi nəticəsində ixtisara düşür. Beləliklə, fotoşəkillər üzərindəki təsvirlərin həjmində olan fərq, bu əkslərin müxtəlif neqativlərdən hazırlanmasına dəlalət etmir.

Eyni obyektə əks etdirən müxtəlif fotoşəkillər arasındakı fərq aşağıdakı səbəblərlə izah olunur:

- ☞ obyektin eyni nöqtədən, müxtəlif texniki şəraitlərdə (ışığılandırma, gözləmə vaxtı, diafraqma) bir neçə dəfə fotosəkli çəkildikdə;
- ☞ eyni obyektin fotosəklinin ardıcıl müxtəlif nöqtələrdən çəkilməsi (bu halda fotosəkli çəkilən predmetlərin ölçüləri arasında fərq yaranır).

v) Fotomontacın müəyyən edilməsi:

Təjribədə fotoşəkillərin montac etməklə saxtalaşdırılmasının mexaniki və proyeksiya üsullarından istifadə edilir.

Mexaniki üsul zamanı müxtəlif fotoşəkillərdən jinayətkar niyyətin həyata keçirilməsi üçün tələb olunan fraqmentlər kəsilərək müvafiq qaydada bir-birinə uyğunlaşdırılır. Bundan sonra uyğunlaşdırılmış fraqmentlər kağız üzərinə yapışdırılaraq reproduksiya edilir.

Proyeksiya üsulunda isə bir fotokağız üzərində bir neçə neqativin əkslərindən ardıcıl istifadə etməklə fotomontac hazırlanır. Bu üsul kifayət qədər mürəkkəbdir və müvafiq professional hazırlıq tələb edir.

Fotomontac edilmə ilə hazırlanan fotoşəkillərdə əsas saxtakarlıq əlamətləri aşağıdakılardır:

- ☞ fotosəklin ayrı-ayrı fraqmentlərində təsvirlərin ölçülərinin (şəkilçəkmənin ümumi miqyası çərçivəsində) uyğunsuzluğu;
- ☞ optiki sıxlığın qeyri-bərabər paylanması;

² Kalka - surət çıxarmaq üçün çertyoğ özcrinc qoyulan nazik şəffaf kağız və ya parça.

- ☞ təsvirin ayrı-ayrı sahələrində kəskinliyin və dənəvərliyin müxtəlifliyi;
- ☞ təsvirdə ayrı-ayrı və ya tünd rəngli haşiyənin mövjudluğu.

SUAL 3. MƏHKƏMƏ--PORTRET EKSPERTİZASININ PREDMETİ, OBYEKTləri, VƏZİFƏLƏRİ VƏ METODLARI.

Məhkəmə portret ekspertizasının əsas vəzifələri fotosəkillər, zahiri əlamətlər digər obyektiv əkslər əsasında insanın eyniliyinin müəyyən edilməsidir.

Bu növ ekspertizanın obyektlərinə aiddir: janlı şəxslərin və meyitlərin fotosəkilləri, namə'lum meyitlərin kəllə sümükləri, ölümdən sonra çıxarılmış maskalar (meyitin sifətindən çıxarılmış gips məhlulundan hazırlanmış həjmi, əkslər), kəllənin və ya onun ayrı-ayrı hissələrinin rentgen şəkilləri, kinolentlər və s.

Məhkəmə-portret ekspertizası qarşısında aşağıdakı eyniləşdirmə xarakterli suallar qoyula bilər:

1. Təqdim edilmiş fotosəkillərdə eyni, yaxud müxtəlif şəxslər əks olunmuşdur?
2. Təqdim edilmiş fotosəkillərdə əks olunmuş baş, sifət, bədən hissələri eyni və ya müxtəlif şəxslərə mənsubdur?
3. Təqdim edilmiş kino və ya videokadrlarda eyni və ya müxtəlif şəxslər əks olunmuşdur?
4. Janlı şəxsin və meyitin şəkillərində eyni və ya müxtəlif şəxslər təsvir olunmuşdur?

5. Namə'lum meyitin kəllə sümüyü ekspertizaya təqdim edilmiş fotosəkildə, rentgenoqrammada əks olunmuş şəxsin əksi ilə eynidirmi?

Məhkəmə-portret ekspert tədqiqatında həm fotosəkilləri (orignal), həm də onların neqativlərinin göndərilməsi ekspertin işini asanlaşdırar. Müqayisəli tədqiqat üçün nümunələr qismində isə tədqiq olunan şəkildə əks olunmuş şəxsin yaş həddi təxminən eyni olması yaxşı olardı. Belə ki, tədqiq olunan (eyniləşən) və müqayisə edilən (eyniləşdirilən) fotosəkillərdə şəkilçəkmə müddət kəsiyi əhəmiyyətli dərəcə fərqlənərsə, onda həmin şəxslərin müxtəlif yaş hədlərində çəkdiyi çoxlu sayda fotosəkilləri əldə olunub, tədqiqata təqdim edilməlidir.

Müqayisə edilən şəxslərin fotosəkilləri arasında eyni yaxın rakursda (şəkilçəkmə nöqtəsindən çəkiliş), təxminən eyni işıqlandırma şəraitində çəkilmişlər seçilərək tədqiqata təqdim edilməlidir. Eyni zamanda çalışmaq lazımdır ki, fotosəkillər kontrastlığına görə normal olsun, yəni şəkildə şəxsin sifətinin bütün kiçik detalları (xal, ləkə, qırıqlar və s.) hərtərəfli əks olunsun.

Tədqiqat obyektı olan kinolentlər ayrı-ayrı kadrlardan ibarət olub, fotosəkillər kimi statik materiallar qismində ekspertin qarşısında duran məsələləri həll etmək üçün istifadə oluna bilər. Tibbi-diaqnostik məqsədlərlə hazırlanan rentgen əkslər isə hər bir şəxsə xas olan, fərdi əlamətləri əks etdirən kəllə sümüyünün anatomik xüsusiyyətləri tədqiqat üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu jür rentgen əksləri müqayisəli tədqiqat nümunələri qismində namə'lum meyitlərin şəxsiyyətini müəyyənləşdirməkdə əvəz-edilməz tədqiqat obyektidir.

İstintaq təjribəsində fotosəklin konkret şəxsə mənsub olub-olmaması, müxtəlif fotosəkillərdə eyni şəxsin əks edilib-edilməməsi məsələlərinin həll edilməsi hallarına çox tez-tez rast gəlinir. Belə halların hamısında müstəntiq fotoportret ekspertizası təyin etməli olur.

Şəxsiyyətin fotosəkillərə əsasən ekspertiza yolu ilə eyniləşdirilməsinin bir neçə yolu vardır:

- ☞ şəxsin fotosəklinin güman edilən oricinalla müqayisəsi;
- ☞ janlı adamın (meyitin) iki və ya bir neçə şəklinin biri-birilə müqayisəsi;
- ☞ kəllənin fotosəklinin şəxsin sağlığında çəkilmiş fotosəkli ilə müqayisəsi.

Eyniləşdiriji fotoportret ekspertizası insanın zahiri əlamətlərinə görə eyniləşdirilməsindən həm metodlarına, həm də eyniləşdirilən obyektlərin xarakterinə görə fərqlənir. Bu növ ekspertizalarda eyniləşdirən obyekt eyniyyət məsələsi müəyyən edilən konkret fiziki şəxsdən ibarət olur. Eyniləşdirən obyekt rolunda isə həndəsi jəhətdən dəqiq əks olunmuş baş və üzün fotosəkli, kəllə sümüyü və yaxud onun fotosəkli ola bilər. Rəsm ilə çəkilmiş geometrik nöqtələri dəqiqliklə əks etdirmədiyi üçün onlar fotoportret ekspertizasının obyektinə ola bilməz. Bu tələbə javab verdiyinə görə rentgen şəkilləri fotoportret ekspertizasının obyektinə ola bilər.

Fotoportret ekspertizası qarşısında qoyulan suallar meyitin tanınma üçün çəkilmiş və digər fotosəkillərini, itkin düşmüş şəxslərin fotosəkillərini, pasport və şəxsiyyəti təsdiq edən digər sənədlərə yapışdırılmış fotosəkilləri, rentgen şəkillərini müqayisə etmək yolu ilə həll edilir.

Fotosəkillərə görə ekspert eyniləşdirilməsi ümumi və xüsusi anatomik əlamətlər əsasında həll edilir.

Ümumi eyniləşdirmə əlamətləri kimi sifətin jizgilərinin, başın, çiyinin, sinənin və s. əlamətlərinin normal morfoloci variasiyası qəbul edilir. Xüsusi eyniləşdirmə əlamətləri dedikdə isə anatomik anomaliyaların, yə'ni "xüsusi nişanların" (kəsiklərin, anadangəlmə xalların, müxtəlif dəri xəstəlikləri və s. izlərinin) böyüklüyü, forması, yeri və s. ilə bağlı xüsusiyyətləri, sifətin antropometrik nöqtələrinin qarşılıqlı vəziyyəti, ölçüsü başa düşülür.

Eyniləşdiriji fotoportret ekspertizasının müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi tədqiqat üçün göndərilmiş eyniləşdirmə obyektlərinin və müqayisə nümunlərinin keyfiyyətindən çox asılıdır. Eyniləşdirən obyektlər,

məsələn, fotoportret, rentgen şəkli ekspertin sərənjamına aşkar edildiyi vəziyyətdə təqdim olunmalıdır.

Keyfiyyətli fotosəkillərin, rentgen şəkillərinin ekspertizaya təqdim edilməsi, eyniləşdirmə obyektlərini və müqayisə nümunələrini hazırlayarkən zəruri şərtlərin gözlənilməsi, ekspertə birmə'nalı müsbət və ya mənfi cavab verməyə imkan verir.

Ekspert tədqiqatının müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi üçün yaxşı olardı ki, təqdim olunan müqayisə nümunələri rakursuna, vaxtına, miqyasına və s. görə tədqiq olunan fotosəkillə eyni olsun. Əgər neqativlər aşkar olunubsa, onları da ekspertin sərənjamına göndərmək zəruridir.

Bu və ya digər eyniləşdirmə əlamətlərinin xətti və bujaq ölçülərini (məsələn, ağızın bujaqlarını) müqayisə etməzdən əvvəl şəkillərin eyni və ya müxtəlif vəziyyətlərdə çəkilməsinə əmin olmaq lazımdır, çünki müxtəlif vəziyyətlərdə və ya işıq şəraitində çəkilmiş fotosəkillərdə eyniləşdirmə əlamətləri fərqlənə bilər.

Eyniləşdirici fotoportret ekspertizası həyata keçirilərkən xətti və bujaq ölçmələri, qrafik, tutuşdurma, üst-üstə qoyma və s. metodlardan istifadə edilir.

Bu və ya digər metodun tətbiq edilməsi tədqiqat obyektinin xüsusiyyətləri ilə müəyyən edilir. Məsələn, xətti və bujaq ölçmələri metodu eyni vəziyyətdə çəkilmiş fotosəkillərin tədqiqi zamanı tətbiq edilir. Bu zaman tədqiq edilən fotoportretin açıq əks olunmuş bir neçə antropometrik əlamətləri müəyyən edilir və sonra xətkəş, pərgar və s. ölçü vasitəsi ilə onlar arasındakı məsafə və həmin nöqtələri birləşdirən xətlər arasındakı bujaqların ölçüsü müəyyən edilir. Bununla da fotosəkillərin müəyyən edilmiş rəqəm göstərijiləri müqayisə edilir. Əgər bu göstərijilər üst-üstə düşərsə, onda şəkillərin eyni şəxsə mənsub olması müəyyən edilir. Nəzərə almaq lazımdır ki, fotosəkillər eyni miqyaslı olmalıdır.

Qrafik metodun mahiyyəti sifətin kontur xətlərinin əyrisini və antropometrik nöqtələri birləşdirən düz xətlərin ölçüsünü xarakterizə edən

koordinatlar sistemində qrafiklərin qurulmasından və müqayisə edilməsindən ibarətdir. Antropometrik nöqtələri birləşdirən düz xətlərin uzunluğu xətkəş və pərgar vasitəsilə, sifətin bu və ya digər hissəsinin kontur xətlərinin əyrilik səviyyəsi isə xüsusi cihazla ölçülür. Həmin ölçülər əsasında müqayisə edilən fotoşəkillərin koordinatlar sistemində qrafiki qurulur. Qrafiklərin üst-üstə düşüb-düşməməsi ekspertə müsbət və ya mənfi rə'yə gəlməyə imkan verir.

Fotoşəkillərin tutuşdurulması metodunun mahiyyəti isə ondan ibarətdir ki, müqayisə edilən fotoşəkillər eyni bir xətt üzrə dəqiqliklə (məsələn, sifəti tən yarıya bölən şaquli xətt üzrə) kəsilir və sonra isə bir şəklin sol hissəsi digərinin sağ hissəsi ilə tutuşdurulur. Əgər əlamətlər uyğun gəlsə, deməli fotoşəkillər eyni şəxsə məxsusdur (yənə də nəzərə almaq lazımdır ki, şəkillər eyni vəziyyətli və eyni miqyaslı olmalıdır).

Üst-üstə qoyma metodunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, ekspertizaya təqdim olunmuş eyni vəziyyətli, eynimiqyaslı fotoşəkillər əsasında hazırlanmış diapozitivlər və ya neqativlər eyni adlı antropometrik nöqtələr üzrə üst-üstə qoyulur və onların hamısının uyğun gəlməsi eyniyyət məsələsini müsbət həll etməyə imkan verir. Bu zaman keçiji işıqdan və proyeksiya aparatından istifadə edilir.

Fotoportret ekspertizasının tədqiqat metodlarını təkmilləşdirmək məqsədi ilə insanın sifəti, başı haqqında olan mə'lumatları analiz etmək üçün müxtəlif riyazi üsullar da işlənib hazırlanmışdır.

Hal-hazırda eyniləşdiriji fotoportret ekspertizası zamanı elektron hesablama maşınlarının tətbiq edilməsi ilə bağlı tədqiqatlar aparılır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, fotoportret ekspertizasının obyektlərindən biri də insanın kəllə sümüyü və ya onun rentgen şəklidir. İnsanın kəllə sümüyünü, onun fotoşəkli ilə tutuşdurmaqla eyniyyət məsələsini həll etmək mümkün olur. Bu məqsədlə prof. M.M.Gerasimovun

skulptur bərpa etmə metodundan istifadə edilir³. Bununla yanaşı son illər respublikamızda tibb elmləri doktoru Ş.M.Musayev tərəfindən işlənib hazırlanmış kəllə sümüyünün əksinin və fotoşəklin kompüter vasitəsilə tutuşdurulmasından da geniş istifadə edilir⁴.

³ Герасимов М.М. “Восстановления лица по черепу”. М., 1955.

⁴ Мусаев Ш.М. “Судебно-медицинское отождествление личности по черепу”. М., 1996.

NƏTİCƏ

Sənədlərin məhkəmə-texniki ekspertizası kriminalistik ekspertizanın ənənəvi və qədim növlərindən biridir. Bu növ ekspertizaların predmeti sənədlərin hazırlanması, onların məzmunlarının dəyişdirilməsi və mətinlərinin, eləcə də işarələrin oxunmasını çətinləşdirən şəraitin yaranması ilə əlaqədar olan və qanunla müəyyən edilmiş qaydada sənədlərin texniki kriminalistik tədqiqatı sahəsində xüsusi biliklər əsasında müəyyən edilən faktlar təşkil edir.

Fototexniki ekspertiza foto və kino cihazlarının, laborator avadanlığının (böyüdüjülər, kəsiji alətlər, kadrlaşdırma çərçivələri və s.), neqativ və pozitivlər əsasında predmetlərin, binaların, ərazilərin eyniləşdirilməsi məqsədilə keçirilir. Həmçinin bu növ ekspertizada şəkildəmə və fotomaterialların işlənilməsi şəraitini, obyektlərin ölçüləri və onlar arasında məsafəni müəyyən etmək, fotoqrafik montacın və retuşun aşkar edilməsi, əkslər üzrə neqativ və pozitivlərin eyniləşdirilməsi aparıla bilər.

Məhkəmə portret ekspertizasının əsas vəzifələri fotosəkillər, zahiri əlamətlər digər obyektiv əkslər əsasında insanın eyniliyinin müəyyən edilməsidir.

Bu növ ekspertizanın obyektlərinə aiddir: janlı şəxslərin və meyitlərin fotosəkilləri, namə'lum meyitlərin kəllə sümükləri, ölümdən sonra çıxarılmış maskalar (meyitin sifətindən çıxarılmış gips məhlulundan hazırlanmış həjmi, əkslər), kəllənin və ya onun ayrı-ayrı hissələrinin rentgen şəkilləri, kinolentlər və s.